

Ռուսլան Ա. Ցականյան
Պատմ. գիտ. թեկնածու

ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒ ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՍՈՐԵՍՏԱՆՈՒՄ

Թիգլաթպալասար III-ի (մ.թ.ա. 745-727թթ.) օրոք*

Բանալի բառեր – Ասորեստան, Թիգլաթպալասար III, գանգվածային տեղահանություն, վերաբնակեցում, ներքին քաղաքականություն, Միջագետք, Բաբելոն, Ուրարտու:

Մուտք

Ասորեստանի պետական կառուցակարգում առանցքային նշանակություն ունեցող երևույթներից էր գանգվածային տեղահանությունների ու վերաբնակեցումների քաղաքականությունը (**nas/šāhu**)¹, որը դարձել էր Ասորեստանի արտաքին ու ներքին քաղաքականության բնորոշ առանձնահատկությունը:

Աստուրական ռազմական բնույթի տարեգրությունների համատեքստում դժվար չէ նկատել, որ ռազմարշավներն ու տեղահանությունները Ասորեստանի պետական քաղաքականության անքակտելի մաս են դարձել Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա (Թիգլաթպալասար) III-ի (մ.թ.ա. 745-727 թթ.) կառավարման ժամանակներից սկսած² և շարունակվել են մինչև Մին-ախիսե-Էրիբ (Մինախիսերիբ) թագավորի (մ.թ.ա. 705-681 թթ.) կառավարման շրջանը: Հետագայում Աշշուր-ալիսա-իդդինայի (Ասարխադդոն) (մ.թ.ա. 681-669 թթ.) և Աշշուր-բանի-ապլի (Աշշուրբանիպալ) (մ.թ.ա. 669-627 թթ.) կառավարման ժամանակաշրջաններում, նման միտումը սկսել է թուլանալ, ապա և

*Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 10.08.2018:
1 Տես **Ցականյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը Մերձավոր Արևելքում և Հայկական լեռնաշխարհում մ.թ.ա. VII-VI դդ., Եր., 2018, էջ 18-26; **Նույնի**¹ Ջանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը Ասորեստանում և Վանի թագավորությունում (Ք.ա. VIII-VII դդ.), ՄՄԱԵԺ, XXIX, 2014, էջ 49, N 53:
2 Տես **Oded B.**, op. cit., pp. 2, 19; **Gallagher R. W.**, Assyrian Deportation Propaganda, State Archives Assyria Bulletin, VIII/2, 1994, pp. 57-65; **Ցականյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 18; **Նույնի**² Ջանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը ..., էջ 48:

պետությանը համակած արտաքին քաղաքական ճգնաժամի պատճառով դադարել է: Մասնագիտական գրականության մեջ հաճախ նման քաղաքականության կիրառումը փորձում են տեսնել այլ պետություններում և ավելի վաղ ժամանակաշրջաններում: Այսպես, Բ. Օդետը նշում է, որ զանգվածային տեղահանությունների քաղաքականությունը կիրառվել է Ասորեստանում մինչ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի գահակալությունը, ավելացնելով, որ բնակչության լայնամասշտաբ տեղահանությունները հայտնի էին դեռևս Եգիպտոսում, Խեթական տերությունում³ և Միջագետքում, սակայն միայն Նորաստուրական ժամանակաշրջանում այն վերածվեց սովորական երևույթի: Դա օտար ժողովուրդներին իշխելու միջոց էր՝ հեռու գնացող քաղաքական, ժողովրդագրական ու մշակութային հետևանքներով⁴: Իսկ ահա Ա. Կ. Գրեյսոնը գտնում է, որ այն սկսվել է կիրառվել Ասորեստանում՝ սկսած Աշշուր-Նաժիր-ապիլ II-ի (մ.թ.ա. 884–859 թթ.) կառավարման ժամանակաշրջանից⁵:

Մեր նախկին աշխատանքներից մեկում նշել ենք, որ պետական մակարդակով նման քաղաքականության զանգվածային կիրառումը սկիզբ է առել Բիայնիլի-Ուրարտուում⁶: Իսկ ահա Ասորեստանում այն կիրառվել է Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի օրոք երկրում կատարված ռազմաքաղաքական բարեփոխումների արդյունքում, ուստի չենք բացառել նման քաղաքականության հնարավոր փոխառումը Ուրարտուից: Պետք է նշել նաև, որ մինչ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի կառավարումը այս քաղաքականությունը մուտք չի գործել պետական քաղաքականության օրակարգ, իսկ ռազմագերիներ վերցնելն ու նրանց Ասորեստան կամ որևէ այլ երկրի տարածք տեղափոխումը չի կարելի դիտարկել որպես զանգվածային տեղահանություն⁷:

1. Զանգվածային տեղահանությունների քաղաքականության մեթոդներն ու բնույթը

Մ.թ.ա. 745-ին Ասորեստանում պալատական հեղաշրջման արդյունքում և ըստ երևույթին, աստուրական բանակի գլխավոր հրամանատար (turtānu) Շամշի-իլուի (Šamši-ilu)⁸ ապստամբության հետևանքով իշխանությունը անցավ Հին Արևելքի պատմության կարկառուն դեմքերից մեկին՝ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա (ṾTukultī-apil-Ešarra⁹) III-ին (մ.թ.ա. 745–727 թթ.): Նա գահ

3 Վերջերս հրատարակած իր աշխատություններից մեկում Բ. Ղազարյանն անդրադառնալով Խաթթիում Մուրսիլի II-ի կողմից կատարված տեղահանությունների պատճառներին՝ իրավացիորեն նշում է, որ արքայի համար անհրաժեշտ էր բնակեցնել համաձարակի պատճառով բնակչության մեծ կորուստ կրած տարածքները: Տե՛ս **Ղազարյան Բ.**, Խաթթիի Մեծ արքա Մուրսիլի II-ը և նրա ժամանակաշրջանը, ՄՄԱԵԺ, XXIX, 2014, էջ 34–35:

4 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 2.

5 Տե՛ս **Grayson A.K.**, Assyria: Ashur-Dan II to Ashur-Nirari V (934–745 B.C.), The Cambridge Ancient History, III/1, 1982, pp. 253–259.

6 Տե՛ս **Ցականյան Բ.**, Զանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը ..., էջ 48:

7 Տե՛ս **Tsakanyan R.**, Tiglath-Pileser III (745–727 B.C.): Mass deportations and resettlements policy in Assyria, «Բանբեր Հայագիտության», 2018, N 1 (16), էջ 116–120; **Կույնի՝** Միջինասորեստանյան տերության արտաքին և ներքին քաղաքականության որոշ հարցերի շուրջ, ՄՄԱԵԺ, XXXI, 2018, էջ 29–32:

8 Տե՛ս **Grayson A. K.**, op. cit., p. 278. **Mattila R.**, The King's Magnates. A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire, State Archives Assyria Studies, Vol. XI, Helsinki, 2000, p. 110f.

9 Տե՛ս Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Ed. M. P. Streck, 14/1–2, Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter, 2014, S. 21–24; The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, **Vol. 3, Part II**, ed. by H. D. Baker, Helsinki, 2011, p. 1328ff.; **Millard A.**, The Eponyms of the Assyrian Empire 910–612 B.C., SAAS, Vol. II, Helsinki, 1994, p. 43; **Grayson A. K.**, Assyrian and Babylonian Chronicles, Texts from Cuneiform Sources, vol. VI,

բարձրացավ՝ «վերցրեց գահը», մ.թա. 745-ի Այյարու¹⁰ ամսի 13-ին, Արրապ-խայի կառավարիչ Նաբու-բելու-ուծուրի էպոնիմատի ժամանակ¹¹:

Գահին բազմելուց անմիջապես հետո Թուկուլտի-ասիլ-Էշարրա III-ի գլխավոր խնդիրն էր անընդմեջ պատերազմների արդյունքում դատարկված ու լքված տարածքների վերաբնակեցումը, երկրի տնտեսության և բանակի վերականգնումը: Միայն այս խնդիրների կարգավորման արդյունքում էր հնարավոր վերականգնել երկրի նախկին քաղաքական ու տնտեսական հզորությունը: Նրա եռանդուն գործունեության շնորհիվ, կառավարման հենց առաջին տարում կատարվեցին ռազմա-քաղաքական բարեփոխումներ¹², որոնց արդյունքում Ասորեստանը կարողացավ դուրս գալ քաղաքական այն քառսից, որում հայտնվել էր շուրջ կես դար առաջ: Վերադասավորելով ուժերը՝ Թուկուլտի-ասիլ-Էշարրա III-ը սկսեց ակտիվորեն զբաղվել Ասորեստանի միջազգային դիրքերի ամրապնդման խնդրով: Մերձավոր Արևելքում Ասորեստանի դիրքերը վերականգնելու համար Թուկուլտի-ասիլ-Էշարրա III-ը հաջող արշավներ կազմակերպեց աշխարհագրական բոլոր ուղղություններով: Առաջին հարվածն իրենց վրա վերցրեցին Ասորեստանի և Բաբելոնիայի սահմանային շրջաններում բնակվող արամեացիները, ապա նա շարժվեց դեպի Իրանական բարձրավանդակի հյուսիս արևմտյան հատվածը և նվաճեց Պարսուան և Բիթ-Խամբան, որոնք շուտով վերածվեցին ասսուրական նահանգների¹³: Վերջիններիս նկատմամբ տարած հաղթանակից հետո, Թուկուլտի-ասիլ-Էշարրա III-ը նրանց իր բանակի շարքերը ներգրավեց որպես հետևակայիններ¹⁴: Իսկ մեկ տարի անց՝ մ.թ.ա. 743-ին Թուկուլտի-ասիլ-Էշարրա III-ը Ասորիքում ջախջախեց Ուրարտուի և նրա դաշնակիցների զորքերին:

Ամեն մի ռազմական հաջողություն հնարավորություն էր ընձեռնում համարելու և քանակապես մեծացնելու ասսուրական բանակի թիվը: Ռազմական բարեփոխումներից հետո ասսուրական բանակը դարձավ առավել արհեստավարժ, զինվորական գործը փաստացի դառնում էր մասնագիտություն: Այս ամենն Ասորեստանին հնարավորություն ընձեռեց ունենալ կայուն և մշտական բանակ: Ըստ Բ. Օդետի՝ ասորեստանյան բանակում կադրային քաղաքականության մշտական տարրերից է եղել վասալական կախման մեջ գտնվող երկրներից զորակոչի ներհոսքը՝ որպես Ասորեստանին տրվող հարկի տեսակ, ինչպես նաև նվաճված երկրների բանակներում ծառայած և ապա տեղահանված տղամարդկանց զորակոչումը ասորես-

Locust Valley, New York, 1975, p. 248; **Brinkman J. A.**, A Political History of Post-Kassite Babylonia 1158-722 B.C., Roma, p. 240, n. 1544; **Ցակայանյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 252:

10 Աքքադական օրացույցի երկրորդ ամիսը, համապատասխանում է ապրիլ-մայիս ամիսներին: Տե՛ս **Ցակայանյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 275:

11 Տե՛ս **Tadmor H., Yamada Sh.**, The Royal Inscriptions of Tiglath-Pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), The Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period (այսուհետ՝ RINAP), Volume 1, Winona Lake: Eisenbrauns, 2011, N 16, l. 24; **Glassner J.-J.**, 2004, Mesopotamian Chronicles, Atlanta, 2004, p. 173; **Millard A.**, op. cit., pp. 59, 103; **Zawadzki S.**, The Revolt of 746 B.C. and the Coming of Tiglath-Pileser III to the Throne, SAAB, VIII/1, 1994, pp. 53-54.

12 Տե՛ս **Ցակայանյան Ռ.**, Ջանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը ..., էջ 46-49:

13 Տե՛ս **RINAP 1**, N 9, ll.12-13; **Cole S. W.**, Nippur in Late Assyrian Times c. 755-612 BC., SAAS, Vol. IV, Helsinki, 1996, p. 70f.; **Grayson A. K.**, Assyria: Tiglath-pileser III to Sargon II (744-705 B.C.), CAH, III/2, 1991, p. 80f.

14 Տե՛ս **Dezsó T.**, The Assyrian Army, I: The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources, I. Infantry, Budapest, 2012, p. 152f.

տանյան բանակ¹⁵:

Վարչական բարեփոխումների արդյունքում նվաճված տարածքների նկատմամբ իրականացվող քաղաքականությունն արմատական փոփոխության ենթարկվեց¹⁶: Այդ փոփոխությունից անմասն չէին մնալու նաև այն կոնկրետ տարածքների բնակիչները, որոնց նկատմամբ սկսվեց **našāhu**-ի քաղաքականության զանգվածային կիրառումը՝ քաղաքական և տնտեսական հենքով: Փաստացի Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի առջև ծառայած խնդիրներից էր Ասորեստանը դարձնել իր նախադեպը չունեցող տնտեսապես հզոր կայսրություն, որտեղ կարծես թե չէին լինելու ընդգծված էթնիկական տարբերություններ և պետությունը հետագայում ընթանալու էր համահարթեցման ճանապարհով: Նա ոչ միայն նախաձեռնում էր վերաբնակեցումները, այլև պաշտոնապես խրախուսում էր սահմանափակ միգրացիաները պետության ներսում: Ասուրական էթնոքաղաքականության հիմնական նպատակն էր կայսրության տարածքում հոմոգեն հասարակության ստեղծումը մեկ ընդհանուր մշակույթով¹⁷:

Այս ամենը մեզ հիմք է տվել ենթադրելու մի այնպիսի ռազմական մեքենայի գոյության մասին, որը ակտիվ ռազմական գործողությունների հրահանգներ տալուց բացի, պետք է զբաղվեր նաև էթնիկ հարցերով: Գտնում ենք, որ այն կարող էր կենտրոնացած լինել «պալատական վարչությունում», որտեղից ղեկավարվում էր պետությունը՝ **rab ummāni**-ի միջոցով¹⁸ և իրականացվում էր «¹⁶**mušarkisu**»-ի գլխավորությամբ¹⁹: Ըստ երևույթին «rab ummāni»-ի գործակալությունը կարելի է համեմատել Մասանյան Իրանում և Մեծ Հայքում առկա «**hazārapati (hazāruff, hazārbed, հազարապետ)**» գործակալության հետ, և որն էլ ըստ երևույթին համապատասխանում էր հունական **χιλιάρχος**-ի գործակալությանը²⁰:

Լուրջ ուշադրություն էր դարձվում տեղահանվածների ճանապարհային խնդիրներին և նրանց սննդի ապահովմանը: Այն իրականացվում էր «¹⁶**qurbūtu**»²¹ տիտղոսը կրող պաշտոնյայի միջոցով: Ինչպես երևում է ասուրական բարձրաքանդակներից՝ վերաբնակեցվողները դեպի նոր բնակության վայրեր են ուղեկցվել ասսուրական զինվորների և օժանդակող զորքերի կողմից²²:

15 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 50; **Dalley S.**, Foreign Chariotry and Cavalry in the Armies of Tiglath-Pileser III and Sargon II, Iraq, N 47, 1985, pp. 31–48.

16 Տե՛ս **Յականյան Ռ.**, Ջանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը ..., էջ 49:

17 Տե՛ս **Parpola S.**, National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyria Identity in Post-Empire Times, Journal of Assyrian Academic Studies, vol. XVIII, N 2, 2004, pp. 7, 10f.

18 Տե՛ս **Յականյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 21:

19 Տե՛ս **The Assyrian Dictionary** of the Oriental Institute of the University of Chicago, **Gelb I.J.**; **Oppenheim A.L.**, et. al. (ed.), Vol. 10, M2, 1977, p. 260f.; **Oded B.**, op. cit., p. 39; **Dezső T.**, The Assyrian Army, I: The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources, 2. Cavalry and Chariotry, Budapest, 2012, pp. 43f., 122ff.

20 Տե՛ս **Յականյան Ռ.**, Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 21:

21 Տե՛ս **The Assyrian Dictionary**..., Vol. 13, Q, 1982, p. 315 ff.

22 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 39.

2. Տեղահանված և վերաբնակեցված բնակչության սոցիալական դրությունը

Նվաճված տարածքներից տեղահանված և Ասորեստանի տարբեր շրջաններում վերաբնակեցված բնակչության կարգավիճակը պետք է իրավական ձևակերպում ստանար: Ակնհայտորեն նրանց ստրուկներ չի կարելի անվանել: Իհարկե, Ասորեստանում կային ստրուկներ, բայց կարծում ենք դրանց թիվը բավականին փոքրաթիվ է եղել, իսկ վերաբնակեցվողները, ինչպես կհամոզվենք հետագայում՝ չնայած այն հանգամանքին, որ նրանք հաստատվում էին արքայական, տաճարային և նույնիսկ մասնավոր անձանց հողատարածքներում և ըստ Ի. Մ. Դյակոնովի՝ համարվում էին **warduša šarrim**՝ արքայական ստրուկներ²³, սակայն մեծ մասը անձնապես ազատ էր և ակնհայտորեն ստրկության չէր տարված: Նրանք իրավական տեսանկյունից հավասարվում էին «Ասորեստանի մարդկանց»՝ **niše mat Aššur** կամ «երկրի մարդկանց»՝ **niše māti** հետ՝ «**it-ti UN.MEŠ (niše) KUR.Aš-šur am-nu-šu-nu-ti**» («ես նրանց համարեցի որպես Ասորեստանի մարդիկ»²⁴): Ուստի նրանք փաստացի համարվում էին Ասորեստանի ազատ քաղաքացի՝ **awilum**, սակայն սկզբունքորեն տարբերվում էին բնիկ աշուրացիներից՝ **mar'e mat Aššur**՝ «Ասորեստանի զավակներից»²⁵: Նրանք կարող էին շարժական և անշարժ գույք ունենալ, զինվորագրվել աստուրական բանակում, վարել ինքնուրույն տնտեսություն և նույնիսկ սեփական ծառաներ պահել²⁶:

Վերոշարադրյալը մեզ հիմք է տալիս ենթադրելու, որ **տարածաշրջանային տերության** առաջացմանը զուգահեռ, զանգվածային տեղահանությունների ու վերաբնակեցումների քաղաքականության կիրառումը որպես պետության քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս՝ իրենից մի տեսակ էթնիկական ձուլում՝ **assyrianization** էր ներկայացնում²⁷, այսինքն՝ աստուրական կայսրության տարածքում բնակվող յուրաքանչյուր բնակիչ առանց էթնիկական խտրականության համարվել է **«ասորեստանցի»**: Վերջին առումով Ս. Պարպոլան նշում է, որ չնայած Ասորեստանի էթնիկական բազմազանությանը՝ այն եղել է համաչափ համակարգված քաղաքական կազմակերպություն, հստակեցված և լավ վերահսկվող ու պահպանվող սահմաններով՝ համարվելով որպես մեկ ամբողջություն՝ **«Աշուրի երկիր»**, որը աստուրական արքաները ձգտում էին ընդլայնել: Արտաքին աշխարհում տերությունը պետք է հանդես գար որպես միասնական, միաձույլ ամբողջություն, որի բնակիչները, առանց վարանելու և անկախ իրենց էթնիկ ծագումից՝ համարվում էին ասորեստանցիներ²⁸: Քիչ այլ է Բ. Օդետի մոտեցումը. նա նշում է, որ ասորեստանցիները հաղթող էին, տիրակալ, իսկ մնացած ազգերը պետք է ենթարկվեին նրանց, ցանկացած փորձ թոթափե-

23 Տե՛ս **Diakonoff I. M.**, *The Cities of the Medes*, M. Cogan, I. Eph'al (eds.), *Ah, Assyria, Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, Scripta Hierosolymitana, XXXIII, Jerusalem, 1991, p. 19.

24 **RINAP 1**, N 5, l. 4; N 6, l. 4; Շարրու-կին (Սարգոն) II-ից (մ.թ.ա. 722-705 թթ.) հետո արտահայտությունը դադարում է կիրառվել: Արտահայտության մանրամասն քննարկումը տե՛ս **Oded B.**, *op. cit.*, pp. 81-91; **Parpola S.**, *op. cit.*, p. 13 n. 38.

25 **Parpola S.**, *op. cit.*, p. 13 n. 37.

26 Տե՛ս **Oded B.**, *op. cit.*, pp. 75-115.

27 Տե՛ս **Յակոնյան Ռ.**, էթնոքաղաքական տեղաշարժերը ..., էջ 23:

28 Տե՛ս **Parpola S.**, *op. cit.*, p.5f.

լու Ասորեստանի լուծը դատապարտված էր անհաջողության: Ոչ մի երկիր հավասար չէր Ասորեստանին, և ցանկացած պայմանագիր վասալական պայմանագիր էր²⁹:

Այս ամենը ոչ միայն քաղաքականապես բավականաչափ թուլացնում էր նվաճված տարածաշրջանները և նվազեցնում հետագա ընթացողության հավանականությունը, այլև ասորեստանցիներին տալիս էր ընդարձակ տարածքներ, որոնք կարող էին շնորհվել բարձրատոհմիկներին, նահանգապետներին, զինվորականներին՝ դրանով հանդերձ ստեղծելով բավականին արդյունավետ վարչական կազմակերպություն³⁰: Քաղաքական առումով տեղահանությունների գլխավոր նպատակներից էր նաև Ասորեստանի սահմանամերձ շրջաններում վերաբնակեցվող նոր բնակիչներով ստեղծել պետության համար կայուն պատվար: Արքան նրանց հողատարածքներ էր հատկացնում և ապահովում կենցաղային որոշ հարցերում³¹:

3. Սոցիալական կազմը

Հակառակորդների նկատմամբ բռնությունները, թալանն ու ավերումները, զանգվածային տեղահանություններն ու վերաբնակեցումները՝ պատերազմների համատեքստում, միահյուսվում էին աստուրական արքաների բարի կամքի հետ: Ինչպես վկայում են փաստերը, ասորեստանցիները ձգտում էին տեղահանություններին տալ ոչ թե պատժիչ բնույթ, այլ դրանք դիտարկել որպես ազատ կամքի արտահայտություն: Տեղահանությունները կատարվում էին ոչ թե կամայականորեն, այլ հատուկ մշակված ծրագրով՝ ընտրովի կարգով և հատուկ նպատակներով: Ամենայն հավանականությամբ նախօրոք որոշվում էր, թե ինչպիսի սոցիալական խմբերի և արհեստի տեր մարդկանց պետք է տեղահանելին: Այս ցանկում առաջնակարգ տեղ ունեին քաղաքային վերնախավը, գիտնականները, արհեստագործ վարպետները և այլն:

Վերոշարադրյալը մեզ հիմք է տալիս կարծելու, որ ասորեստանյան արքաները ձգտում էին առավելագույն չափով օգտագործել նվաճված տարածքների մտավոր և ֆիզիկական ներուժը: Այս ամենն ուղղված էր պետության քաղաքական կառուցակարգի, տնտեսական և մշակութային կայունության ապահովմանը: Դեռ ավելին, պետության տնտեսական աճն ապահովելու համար անհրաժեշտ էր նաև հատուկ քաղաքականություն, ըստ որի ոչ միայն կրնակեցվեին պետության ծայրագավառային բնակավայրերը, այլև կիլիմեդները, կբարելավվեին տնտեսական կապերը ծայրագավառների և կենտրոնի միջև:

Չնայած այն հանգամանքին, որ զանգվածային տեղահանություններն ու վերաբնակեցումներն ունեին քաղաքական ու տնտեսական մեծ նշանակություն, և աստուրական արքաներն ամեն կերպ ձգտում էին վերաբնակեցվողների հետագա ճակատագիրը կապել նոր բնակավայրի հետ, այն մեծ մասամբ չտվեց սպասվող արդյունքը և մասնավորապես արամեացիների ու հրեաների առումով դա կարելի է անգամ ձախողված համարել: Փաստացի փոխելով տվյալ տարածքի էթնիկական պատկերը՝ զանգվածա-

29 Säu **Oded B.**, op. cit., p. 89.

30 Idem., p. 43.

31 Idem., p. 46.

յին վերաբնակեցումների արդյունքում տեղի էր ունենում մեկ այլ բնակավայրի էթնիկական պատկերի փոփոխություն: Մասնավորապես՝ նոր հիմնվող բնակավայրերում մեծամասնություն պետք է կազմեին վերաբնակեցվողները: Ակնհայտ էր դառնում նաև օտար մշակույթի առկայությունը՝ ասսուրական հոգևոր ու նյութական տիրույթներում՝ կրոնում, ծիսական արարողակարգերում, լեզվում, ավանդույթներում, ճարտարապետությունում, բարձրաքանդակներում³² և այլն:

Նոր բնակավայրերում և առավել ևս արքայական ոստանի խոշոր քաղաքների շրջակայքում վերաբնակեցվողները ամրացվում էին հողին, ինչը մի տեսակ զսպիչ գործոնի դեր պետք է խաղար օր օրի հզորացող ասսուրական ռազմական վերնախավի ձգտումների նկատմամբ: Ըստ Բ. Օդետի՝ տեղահանվածների այս զանգվածն ամենավտանգավորն էր: Նրանք ասսուրական արքայի լոյալության դիմաց ստանում էին ինքնավարություններ, որն էլ աստիճանաբար առաջացնում էր ասսուրական հասարակության դժգոհությունը: Վերաբնակեցված բնակչությունը լոյալ էր մնում պետությանը: Վերջինիս դեմ պայքարից նա գրեթե ոչ մի շահ չուներ, բացառությամբ այն հույսից, որ մի օր հետ են վերադառնալու իրենց հայրենիք³³: Վերաբնակեցվողներից ոմանց անգամ վիճակված է եղել վեր բարձրանալ ասսուրական աստիճանավորների սանդուղքով և ձեռք բերել իշխանական լծակներ, ինչպես նաև տեղական ու վարչական պաշտոններ զբաղեցնել³⁴: Հայտնի են, օրինակ, Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի ժամանակ Մարաստանում իսրայելցիների պետական պաշտոններ զբաղեցնելու դեպքերը³⁵:

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ ասորեստանցիները հիմնականում նախընտրում էին տեղահանություններն ու վերաբնակեցումները կատարել վերաբնակեցվողների ընտանիքներով հանդերձ: Այս առումով Բ. Օդետը նշում է, որ ընտանիքի պարագայում վերաբնակեցված մարդիկ չէին ձգտի փախչել, իսկ ասսուրական բանակում ծառայողները ստիպված կլինեն անվերապահորեն ենթարկվել ասսուրական հրամանատարությանը: Բացի այդ՝ ընտանիքներով մարդիկ ավելի արագ կհարմարվեին նոր միջավայրին և ստիպված կլինեին լավ աշխատել, որպեսզի կերակրեն ու ապահովեն նրանց բարեկեցությունը: Անհրաժեշտ էր, որ նրանք լինեին իրենց հարազատ հասարակական և մշակութային միջավայրում³⁶: Նույնիսկ երիտասարդ տղամարդկանց ու կանանց համար ձգտում էին համապատասխան զույգեր գտնել: Ամուսնացնելով տեղաբնիկների կամ այլ վայրերից վերաբնակեցվածների հետ և, ամենայն հավանականությամբ, նրանց ամրացնելով հողին՝ ասսուրական արքաները փորձում էին խառնամուսնության միջոցով վերաբնակեցվողներին կտրել մայր հողից: Վերոշարադրյալն իր հաստատումն է գտնում մի նամակ-գեկուցագրում, որտեղ Աշշուր-մատկա-տերան արքային տեղեկացնում է, որ արամեացի երիտասարդների համար կին փնտրելու գործում խնդիրներ են ծագել: Նա արքայից գումար է խնդրում,

32 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 55.

33 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 89.

34 Տե՛ս **Ponchia S.**, Administrators and Administrated in Neo-Assyrian Times, in: Organization, Representation, and Symbols of Power in the Ancient Near East Proceedings of the 54th Rencontre Assyriologique Internationale at Würzburg 20–25 July 2008, ed. by **G. Wilhelm**, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns, 2012, pp. 213–224.

35 Տե՛ս **Galil G.**, Israelite Exiles in Media: A New Look at ND 2443, *Vetus Testamentum*, N 59, 2009, pp. 71–79.

36 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 24.

որպեսզի նրանք կարողանան ամուսնանալ³⁷: Իսկ Սամալայի/Յուադդիի արքա Պանամուվա II-ն³⁸ իր արամերեն արձանագրության մեջ նշում է, որ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը «արևելքի դուստրերին բերեց արևմուտք և արևմուտքի դուստրերին տարավ արևելք»³⁹ և այլն:

Իր մեկ այլ նամակ-զեկուցագրում Աշշուր-մատկա-տերան արքային տեղեկացնում է, որ տեղահանված արամեացի ռազմիկների համար, որոնք պատրաստվում էին ասսուրական բանակի հետ արշավի ելնել՝ նախատեսված անհրաժեշտ նյութական բոլոր պարագաներն առկա են, բացառությամբ ավանակներից, որոնց ձեռքբերումից հետո, նույնպես կուղարկի⁴⁰:

4. Քաղաքների դերն ու նշանակությունը:

Ինչպես ցույց են տալիս փաստերը, Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ն Ասորեստանում առաջինն էր, որ զանգվածային տեղահանությունների և վերաբնակեցումների քաղաքականությունը դարձրեց պետության արտաքին, ինչպես նաև տնտեսական քաղաքականության բաղկացուցիչ մասը⁴¹: Վերաբնակեցվողների համար ասորեստանյան արքաները կառուցում և վերակառուցում էին քաղաքներ: Այս ամենը մեզ հասանելի է ոչ միայն Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի արձանագրություններից, այլև բավականին լավ կերպով հաստատագրվում է հնագիտական պեղումների արդյունքներով⁴²: Չնայած որ զանգվածային տեղահանություններն ու վերաբնակեցումները ունեին լուրջ քաղաքական ուղղվածություն, այնուամենայնիվ նրանց հենքը տնտեսական էր, և Ասորեստանին առաջին հերթին անհրաժեշտ էր երկիրը հզորացնել տնտեսապես:

Ի տարբերություն իր նախորդների, Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը սկսում է հազվադեպ կիրառել քաղաքների ավերման մեթոդը, որը հիմնականում փոխարինվում է զանգվածային տեղահանություններով ու վերաբնակեցումներով, իսկ վերջիններս էլ իրենց հերթին ունեին քաղաքական և տնտեսական մեծ նշանակություն⁴³: Նվաճված ու ավերված քաղաքները վերականգնվում էին, կառուցվում էին նորերը: Նվաճված քաղաքների նկատմամբ վարվող քաղաքականության մի շարք մեթոդներից կարելի է առանձնացնել այն մոտեցումները, որոնք կիրառվում էին այս կամ այն քաղաքի բնակչության նկատմամբ:

Ա) Նվաճված տարածքներում ամրապնդվելու համար ասսուրական արքաները ձգտում էին դրանք կցել Ասորեստանին կամ գցել իրենց ազդեցության տակ, այս իսկ պատճառով նրանց համար մեծ նշանակություն էին ստանում նվաճված տարածքների քաղաքներն ու ամրոցները, որոնք պետք

37 Տե՛ս **Saggs H. W. F.**, *The Nimrud Letters, 1952, Cuneiform Texts from Nimrud V, Wiltshire, 2001, ND 2725; Luukko M., *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud, States Archives of Assyria*, vol. XIX, Helsinki, 2012, N 18.*

38 Տե՛ս **Lipiński E.**, *The Arameans: their Ancient History, Culture, Religion*, Sterling, 2000, p. 243 ff.

39 **Oded B.**, op. cit., p. 27.

40 Տե՛ս **Saggs H. W. F.**, op. cit., ND 2643; **Luukko M.**, op. cit., N 17.

41 Տե՛ս **Oded B.**, op. cit., p. 33; **Ցակախյան Ռ.**, *Զանգվածային վերաբնակեցումների քաղաքականությունը ...*, էջ 48:

42 Տե՛ս **Parker B. J.**, *Archaeological Manifestations of Empire: Assyria's Imprint on Southeastern Anatolia*, *AJA*, N 107/4, 2003, pp. 525-557.

43 **Oded B.**, op. cit., p. 63.

է վերածվելին ռազմաստրատեգիական կարևոր հենակետերի: Ելնելով այս կամ այն տնտեսական ու քաղաքական նկատառումներից՝ որոշ քաղաքներին անգամ ինքնավարություն էր շնորհվում:

Ինքնավարություն ստացած քաղաքները հավատարմության երդում էին տալիս Ասորեստանի արքային և պարտավորվում կանոնավոր հարկեր վճարել⁴⁴, հակառակ պարագայում արքան սպառնում էր տեղահանել նրա բնակչությանը⁴⁵: Տյուրոսի արքա Խիրամ II-ը ընդունում է ասսուրական գերիշխանությունը և մնում գահին⁴⁶, սակայն քիչ անց մենք Տյուրոսի գահին տեսնում ենք Մետաննա/Մատան II-ին⁴⁷: Տյուրոսն ընդունեց ասսուրական գերիշխանությունը՝ միաժամանակ պահպանելով ինքնավարությունը: Պատճառներն այստեղ երկակի բնույթ էին կրում. ըստ երևույթին ասորեստանցիները հնարավորություն չունեին քաղաքը նվաճել, կամ այն երկար ժամանակ պաշարման տակ պահել և ամենակարևորը՝ Տյուրոսը հետագայում կարող էր հանդիսանալ որպես ծովային առևտրի հիմնալի միջնորդ: Ամենայն հավանականությամբ սրանք էին այն պատճառները, որ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ն ինքնավարություն շնորհեց քաղաքին⁴⁸: Նմանատիպ մի օրինակ կարող է լինել նաև Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի և Բիթ-Կապսիի երկրի տիրակալ Բատանուի միջև ձեռք բերված հնարավոր պայմանավորվածությունը⁴⁹:

Բ) Որոշ դեպքերում էլ տեղական արքան և արքայատոհմը փոխարինվում էր այլ արքայով կամ ասորեստանյան կառավարչով⁵⁰: Օրինակ՝ Բիթ-Խունրիի (Իսրայել) արքա Պեքան դավադրության զոհ գնաց ամենայն հավանականությամբ՝ ասսուրական միջամտությամբ և նրա փոխարեն Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը գահ բարձրացրեց Հոսիային⁵¹: Աշկալոնում, ակնհայտորեն նույնպես ասորեստանյան միջամտությամբ՝ գահընկեց արվեց Մետինտին և գահ բարձացվեց Ռուկիբտը⁵²: Գազայի արքա Խանունուն թողնվեց գահին այն դեպքում, երբ նրա ամբողջ ընտանիքը տեղահանվեց⁵³: Գազայում ամենայն հավանականությամբ ստեղծվեց ասսուրական առևտրական կենտրոն, որով հանդերձ հնարավորություն ունեցան վերահսկելու ամբողջ տարածաշրջանի առևտրական ուղիները: Գազայի նվաճման առումով Ս. Հոլլըվեյը նշում է, որ Եգիպտոսի հետ միակողմանի տնտեսական

44 Տե՛ս **Cogan M.**, *Imperialism and Religion: Assyria, Judah and Israel in the Eighth and Seventh Centuries B.C.E.*, Society of Biblical Literature and Scholars Press 19, Missoula, Montana, 1974: p. 44ff.; հմնմ. **Քոսյան Ա.**, Տուն Թորգոնայ (առասպել և իրականություն), Եր., էջ 14-15:

45 Տե՛ս **Parpola S., Watanabe K.**, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*, SAA, vol. II, Helsinki, 1988, N 1 (Շամշի-Ադադ V-ի և Բաբելոնիայի արքա Մարդուկ-գաբիլ-շումի I-ի միջև), N 2 (Աշշուր-նիրարի V-ի և Բիթ-Ագուսիի տիրակալ Մատիիլուի միջև՝ **Lipiński E.**, op. cit., p. 216f.):

46 Տե՛ս **RINAP I**, N 47, rev. 6-13; **Na'aman N.**, *Tiglath-pileser III's Campaigns against Tyre and Israel (734-732 B.C.)*, Tel Aviv, N 22, 1995, pp. 268-278; **Culican W.**, *Phoenicia and Phoenician Colonization*, CAH, III/2, 1991, p. 468f.

47 Տե՛ս **RINAP I**, N 47, rev. 16; **Culican W.**, op. cit., p. 469.

48 Տե՛ս **Weippert M.**, *Zur Syrienpolitik Tiglathpileasers III*, in H. J. Nissen and J. Renger (eds.), *Mesopotamien und seine Nachbarn*, NXXV, 1982, S. 399.

49 Տե՛ս **RINAP I**, N 7, ll. 10- 12.

50 Տե՛ս **Քոսյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 14:

51 Տե՛ս **RINAP I**, N 42, ll. 15-19; **Dubovský P.**, *Tiglath-pileser III's Campaigns in 734-732 B.C.: Historical Background of Isa 7; 2 Kgs 15-16 and 2 Chr 27-28*, *Biblica*, N 87, 2006, pp. 153-170; **Mitchell T. C.**, *Israel and Judah from the Coming of Assyrian Domination until the Fall of Samaria, and the Struggle for Independence in Judah (c. 750-700 B.C.)*, CAH, III/2, 1991, p. 335.

52 Տե՛ս **RINAP I**, N 21, ll. 12-16, N 22, ll. 8-13; **Mitchell T. C.**, op. cit., p. 334; **Weippert M.**, op. cit., p. 397f.

53 Տե՛ս **RINAP I**, N 48, ll. 14-16; **Uehlinger C.**, *Hanun von Gaza und seine Gottheiten auf Orthostatenreliefs Tiglathpileasers III*, in U. Hübner and E. A. Knauf (eds.), *Kein Land für sich allein: Studien zum Kulturkontakt in Kanaan, Israel/Palästina und Ebirnäri für Manfred Weippert zum 65. Geburtstag* (Orbis Biblicus et Orientalis 186), 2002, pp. 92-125.

հարաբերությունների դուռն արդեն ամուր փակված էր⁵⁴:

Որպես կանոն՝ առևտրական խաչմերուկներում գտնվող քաղաքների բնակչությանը գրեթե միշտ տեղահանում էին և վերաբնակեցնում՝ փոխարինելով Ասորեստանի արքային լոյալ բնակչությամբ, որը հնարավորություն էր տալիս ոչ միայն վերահսկողություն հաստատել առևտրական այդ ճանապարհների նկատմամբ, այլև ընդարձակել Ասորեստանի առևտրական արեալը: Եվ պատահական չէ նաև, որ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը բավականին մեծ ուշադրություն էր դարձնում Արևելյան Միջերկրականի երկրներին:

Այստեղ կարելի է եզրակացնել անգամ, որ Ասորեստանի ծավալումը դեպի վերոնշյալ տարածաշրջան առավելագույնս պայմանավորված էր տնտեսական դրդապատճառներով: Այս առումով փաստացի մեծ նշանակություն էր ստանում առևտրական տարանցիկ ուղիների հանդեպ վերահսկողության սահմանումը: Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը սկսեց ակտիվորեն միջամտել փյունիկյան քաղաքների արտաքին և ներքին գործերին, դեռ ավելին, Ասորեստանի տիրապետության տակ գցելով վերոհիշյալ տարածաշրջանը՝ Ասորեստանը վերահսկողության տակ էր վերցնում նաև Եգիպտոսի, Արևմտյան Արաբիայի ու Արևելյան Միջերկրականի և վերջինիս Ասորիքին ու Փոքր Ասիային կապող տարանցիկ առևտրական ուղիները: Իսկ մ. թ. ա. 729 թ. Բաբելոնիայի նվաճումից և Հյուսիս-արևմտյան իրանական բարձրավանդակում Ասորեստանի դիրքերի ամրապնդումից հետո Ասորեստանն իր վերահսկողության տակ էր վերցնում նաև այն կարևորագույն հանգույցը, որտեղ խաչվում էին «Արևելք-Արևմուտք» տարանցիկ առևտրական ուղիները⁵⁵:

Ինչ վերաբերում է Ուրարտուի հետ սահմանային շրջաններին, կարծում ենք՝ Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի քաղաքականության շարժառիթները առավելագույնս քաղաքական էին: Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ը նվաճելով Ասորեստանի և Ուրարտուի սահմանամերձ Ուլլուբա երկրամասը՝ կատարում է գանգվածային վերաբնակեցումներ⁵⁶ և հակառակը, ջախջախելով հակաասորեստանյան խմբավորմանը՝ նա տեղահանեց 72.950 մարդ⁵⁷:

Գ) Երրորդ և առավել հաճախ հանդիպող դեպքը որևէ կոնկրետ բնակավայրից բնակչության գանգվածային տեղահանությունն ու հսկայածավալ տերության այլ շրջաններում վերաբնակեցումն էր և հակառակը: Ասուրական որոշ քաղաքներում անգամ՝ գոյություն են ունեցել հատուկ նախատեսված թաղամասեր, որոնցում վերաբնակեցվել են կոնկրետ էթնոսին պատկանող խմբեր:

Որպես կանոն՝ տեղահանված բնակչությանը վերաբնակեցնում էին կենտրոնական և նահանգային խոշոր վարչական կենտրոններում և նրանց շրջակայքում, ինչպես նաև ռազմավարական մեծ նշանակություն ունեցող քաղաքների մոտ⁵⁸: Բավականին մեծ նշանակություն ունեին կարևորագույն առևտրական ճանապարհների վրա կառուցվող նոր քաղաքները⁵⁹:

54 Տե՛ս **Holloway S. W.**, *Aššur is King! Aššur is King! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire*, Brill, 2002, p. 192; **Grayson A. K.**, *Assyria: Tiglath-pileser III to Sargon II (744-705 B.C.)*, p. 77.

55 Տե՛ս **Holloway S. W.**, *op. cit.*, p. 400.

56 Տե՛ս **RINAP 1**, N 13, l. 12, N 37, ll. 16-43.

57 Տե՛ս **RINAP 1**, N 9, ll. 8-12.

58 Տե՛ս **Parker B. J.**, *op. cit.*, p. 541.

59 Տե՛ս **Oded B.**, *op. cit.*, pp. 55-67.

Զանգվածային տեղահանությունների համար մեծ նշանակություն պետք է ունենային նաև աստուրական արքայական և նահանգային ձանապարհները: Քանզի, դատելով ասորեստանյան վիմանկարներից, պետությունը հաճախ տեղահանված ընտանիքներին անվտանգ և ապահով վերաբնակեցման վայր հասցնելու համար տրամադրել է տրանսպորտային միջոցներ (Նկար 1, 1a): Առավել զանգվածային տեղահանությունների դեպքում պետությունը հասկանալիորեն չէր կարող լիարժեքորեն կատարել այդ խնդիրը: Ասորեստանյան որոշ բարձրաքանդակներից երևում է, որ նման դեպքերում տրանսպորտային միջոցներ տրամադրվել են կանանց և երեխաների տեղափոխության համար, իսկ տղամարդիկ հետևել են նրանց հետիոտն: Նմանատիպ տեղահանությունների համար բնականաբար անհրաժեշտ էր ունենալ նաև բարորակ նահանգային ու արքայական ձանապարհներ⁶⁰: Բացի վերոշարադրյալից, գտնում ենք նաև, որ բավականին մեծ ուշադրություն է դարձվել եղանակային պայմաններին: Հետևելով Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի արշավանքների աշխարհագրությանը, կարելի է ենթադրել, որ ֆիզիկա-աշխարհագրական ու բնակլիմայական տարբեր պայմաններ ունեցող տարածաշրջաններից իրականացված տեղահանությունները կատարվել են տարբեր եղանակների ընթացքում և այլն: Վերաբնակեցվողների շարասյուների անվտանգությունն ու սնունդը պարտավոր էին ապահովել այն նահանգապետերը, որոնց նահանգի տարածքով անցնում էին նրանք:

Բավականին խոսուն է նաև զանգվածային տեղահանությունների ու վերաբնակեցումների թվաքանությունը: Ըստ Բ. Օդետի հաշվարկների՝ ամբողջ Նոր-ասորեստանյան ժամանակաշրջանում՝ ընդհանուր առմամբ արձանագրվել է 157 ամբողջական տեղահանություն և տարվել է 4.400.000 մարդ, որից 37 դեպքը 368.543 մարդով բաժին է հասնում Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի ժամանակաշրջանին⁶¹: Ի տարբերություն իր նախորդների ներկայացրած տեղահանությունների մասին տվյալների, Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի ներկայացրած թվերն առավել իրական են թվում: Թվերի կլորացման սկզբունքը գրեթե բացակայում է և կարծես թե առավելապես տուրք է տրված նրանց ճշգրիտ ներկայացման սկզբունքին: Արձանագրություններում առկա են ինչպես մեծ, այնպես էլ փոքր թվեր՝ 6208, 588, 554, 458, 252⁶² և այլն: Հայտնի է նաև նույն արքայի օրոք կատարված 19 այլ բնակավայրի տեղահանությունների փաստ, որոնց բնակչության թիվը սակայն հայտնի չէ: Եթե մենք փորձենք այդ ամբողջական 157 դեպքը մասնատենք առանձին դեպքերի, ինչպես ներկայացված է Բ. Օդետի աշխատության վերջում զետեղված հավելվածում⁶³՝ ապա ստացվում է 571 դեպք՝ 485 քաղաքներից, որոնցից միայն 171-ը վերաբերում է Թուկուլտի-ապիլ-Էշարրա III-ի ժամանակաշրջանին: Եթե հաշվի առնենք նաև վնասված արձանագրությունների քաղաքների կամ երկրամասերի անունները՝ այս թիվը կաճի: Ուստի անհրաժեշտ ենք համարում սույն աշխատանքի վերջում կցել զանգվածային տեղահանությունների ու վերաբնակեցումների ցանկը, որ-

60 Sñu Kessler K., "RoyalRoads" and other Question of the Neo-Assyrian Communication System, in Parpola S. and Whiting R. M. (eds.), Assyria 1995, Helsinki, 1997, pp. 129-136.

61 Sñu Oded B., op. cit., p. 20 n. 5.

62 Sñu RINAP 1, N 14, ll. 5-10.

63 Sñu Oded B., op. cit., pp. 116-135.

տեղ ներկայացնում ենք տեղահանությունների ենթարկված 141 անուն բնակավայր (Աղյուսակ 1, 2), որից 76 վերաբնակեցվել է: Հարկ է նշել նաև, որ Բ. Օդետի ներկայացրած թվերը վերանայման լուրջ կարիք ունեն. բավական է նշել, որ նրա մոտ բուն Բաբելոնիայի տարածքը հանդես է գալիս որպես մեկ ամբողջություն: Հետևաբար մեր հաշվարկած ընդհանուր 571 և 171 դեպքերը կարող են փոփոխվել:

Անփոփում

Անփոփելով վերոշարադրյալը՝ հնարավոր է կատարել մի շարք ընդհանուր եզրակացություններ.

1. Տեղահանված բնակչության մեջ առանձնացվում էին փորձառու ռազմիկներ, որոնք բաժին էին հասնում արքային և համալրում արքայական գվարդիայի շարքերը:

2. Առանձնացվում էին մասնագիտացված մարդկանց խմբեր (արձանագրություններում նրանց մասնագիտական կազմը բավականին խայտաբղետ է՝ բարձրաստիճան աստիճանավորներից ընդհուպ մինչև հովիվ ու այգեպան), որոնք բաժին էին հասնում քրմական դասին և մասնավորապես՝ Աշշուր աստծո տաճարին:

3. Տեղահանվածների մի մասը բաժին էր հանվում արքայական պալատին՝ բաժանվելով պալատականների միջև: Տեղահանված բնակչությունից իր մասնաբաժինն է ունեցել նաև «արքայական պալատի շրջակայքը»: Այս պարագայում, տեղահանվածները կամ բաժանվել են «պալատի շրջակայքի» անձանց, կամ էլ վերաբնակեցվել են «արքայական պալատի շրջակայքում» և ամրացվել հողին, որպես հակակշիռ աստուրական ռազմական վերնախավի նկրտումներին:

4. Տեղահանվածների մի մասն էլ տրվում էր խոշորագույն քաղաքներին, ինչպիսիք էին Աշշուրը, Քալախը, Նինվեն, Արբեյան և այլն: Մեծ թիվ էր կազմում տեղահանվածների այն մասը, որոնք պետք է վերաբնակեցնեին լքված ու անմարդաբնակ բնակավայրերը, և մասնավորապես այն քաղաքները, որոնք գտնվում էին սահմանների և տարանցիկ առևտրական ճանապարհների խաչմերուկներում:

Աղյուսակ 1.

MDD – Oded B., *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*, Wiesbaden, 1979.

HA – Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period. Eds. **S. Parpola** and **M. Porter**, Helsinki, 2001.

Aššūr – վերաբնակեցումը կատարվել է բուն Ասորեստանի տարածքում:
? – պետք է հասկանալ, որ վերաբնակեցման վայրը նշված չէ արձանագրության մեջ, կամ վնասված է:

	Տեղահանության վայրը	MDD	Վերաբնակեցման վայրը	MDD	Աղբյուրը	(Մ.թ.ա.)
1.	Abdadāni (Bīt-Abdadāni) (HA, 7:D5)	37	?	?	RINAP 1, N 17:6	737
2.	^{URU} Abel-Beth-Ma'achah (HA, 7:C-D4-5)	20	^{KUR} Aššūr (HA, 28)	31	2 Kings, 15:29-30	738-737
3.	^{URU} Abrania (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
4.	^{LÚ} Adilē (HA, 10:D3)	40/41	^{KUR} Barḫa(l)zi, ^{KUR} Ma/Zamua (HA, 4:B5; HA, 11:A1)	32, 36	RINAP 1, N 5:7	745
5.	^{KUR/LÚ} Amatu (HA, 10:D3)	40/41	?	?	RINAP 1, N 47: obv. 8	729
6.	^{URU} Amlatte (HA, 10:D3)	40/41	^{KUR} Unqi (Pattinu) (HA, 2:C4)	24	RINAP 1, N 14:3	738
7.	^{URU} Amlilatu/Malilatu (HA, 10:D3)	40/41	?	?	RINAP 1, N 47 obv. 22	729
8.	^{URU} Arā (HA, 2:C-D4)	23	^{KUR} Ulluba (HA, 4:B4)	30	RINAP 1, N 13:7	738
9.	^{KUR} Araquttu (HA, 12:A1)	37	?	?	RINAP 1, N 17:1	737
10.	^{KUR} Ariarma (Māt-Tarlugallē) (HA, 12:A1)	37	?	?	RINAP 1, N 17:1, 8	737
11.	^{KUR} Aribi/Arubu (HA, 9:C3)	42	?	?	RINAP 1, N 15:2	738-737
12.	^{URU} Arpadda (Bīt-Agusi) (HA, 2:D4)	24	^{URU} Arqā (HA, 8:A2)	21	RINAP 1, N 55: ii 4	738-737
13.	^{URU} Astartu (HA, 8:B4)	20	?	?	RINAP 1, N 56:1	733
14.	^{URU} Ašḫani (HA, 8:B1)	23	^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:8	738
15.	^{URU} Aššur-Iqīša (HA, 4:B4)	30	^{URU} Aššur-Iqīša	30	RINAP 1, N 39:29	739
16.	^{URU} Atinni (HA, 2:C-D4)	23	^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:9	738
17.	^{KUR} Bābili (HA, 10:D4)	40/41	^{KUR} Barḫa(l)zi, and etc.	31/32	RINAP 1, N 5:5-11	745, 729
18.	(^{LÚ})Bānītu (HA, 10:C-D4)	40/41	^{URU} Tu'immu (HA, 2:C5)	24	RINAP 1, N 14:7	738
19.	^{URU} Barbaz (HA, 3:C-E3)	29	^{URU} Barbaz	29	RINAP 1, N 18:1	735
20.	^{LÚ} Bilu (HA, 11:B4)	40/41	^{URU} Tu'immu	24	RINAP 1, N 14:7	738
21.	^{KUR} Bīt-Amuk(k)āni (HA, 16:A2)	40/41	^{KUR} Aššūr	31	RINAP 1, N 39:11; N 51:16	743, 731
22.	^{KUR} Bīt-Barrūa (HA, 11:D3)	37/38	^{KUR} Bīt-Barrūa	37/38	RINAP 1, N 17:5; N 51:20	737
23.	^{KUR} Bīt-Ḫamban (HA, 11:C2)	37	^{KUR} Bīt-Ḫamban, ^{URU} Til-karme	37, 40/41	RINAP 1, N 17:5; N 51:20	737
24.	^{KUR} Bīt-Ḫumrī (HA, 7:C4)	20	^{KUR} Aššūr, ^{KUR} Bīt-Ḫumrī	31,20	RINAP 1, N 21:3; N 42:6	733
25.	^{URU} Bīt-Ištar (HA, 11:C1)	37	^{URU} Bīt-Ištar	37	RINAP 1, N 15:6,9	738-737
26.	^{URU} Bīt-Kapsi (HA, 11:C1)	37	^{URU} Bīt-Kapsi	37	RINAP 1, N 15:5,9	738-737
27.	^{KUR} Bīt-Matti (HA, 11:C1)	37	^{KUR} Bīt-Matti (HA, 11:C1)	37	RINAP 1, N 15:6	738-737
28.	^{KUR} Bīt-Sangibūti (HA, 11:B27)	37	^{URU} Šimirra (HA, 8:A2), ^{URU} Til-karme (HA, 2:D2)	23, 24, 37	RINAP 1, N 51:20	744, 737
29.	^{URU} Bīt-Sa [...] (HA, 10:D4)	X	^{URU} Niqqu (HA, 17:A1)	x	RINAP 1, N 17:9	737

30.	^{KUR} Bīt-š/Sa'alli (HA, 10:D4)	40/41	?	?	RINAP 1, N 51:12	731
31.	^{KUR} Bīt-Šilāni (HA, 10:D4)	40/41	?	?	RINAP 1, N 51:12	731
32.	^{KUR} Bīt-Taranzāya (HA, 11:C1)	37	^{KUR} Bīt-Taranzāya	37	RINAP 1, N 17:5	737
33.	^{KUR} Bīt-Tazzakki (HA, 11:C1)	37	^{KUR} Bīt-Tazzakki	37	Oded 1979:120	737?
34.	^{KUR} Bīt-Urzakki (HA, 11:C1)	37	?	37	RINAP 1, N 47 obv. 29, 34	744, 737
35.	^{KUR} Bīt-Zatti (HA, 11:C2)	37	^{KUR} Bīt-Zatti	37	RINAP 1, N 7:3	744
36.	^{KUR} Bīt-Zualzaš (HA, 11:C2)	37	^{KUR} Bīt-Zualzaš	37	RINAP 1, N 17:5	737
37.	^{KUR} Būdu (HA, 10:D4)	40/41	^{KUR} Barḡa(l)zi, ^{KUR} Ma/Zamua ^{KUR} Šimirra – ^{KUR} Aššūr	32/36, 21-31	RINAP 1, N 5:7	745
38.	^{KUR} Bumame (HA, 2:D3)	23	^{KUR} Aššūr	31	RINAP 1, N 13:9; 31:5	738
39.	^{KUR} Bustus (HA, 11:C2)	36	?	?	RINAP 1, N 17:1	737
40.	^{URU} Daiqaṣa (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:4	735
41.	^{LÚ} Damunu (HA, 16)	41/42	^{KUR} Unqi	24	RINAP 1, N 14:3	738
42.	^{URU} Dania (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
43.	^{URU} Danziun (HA, 3)	29	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
44.	^{URU} Dimašqa (^{KUR} Bīt-ḡaza'ili, Ša-imērišu (HA, 8:B3)	22	^{URU} Dimašqa	22	RINAP 1, N 20:17; 14:10	738, 733
45.	^{URU} Duna/u (HA, 17:A1)	X	^{URU} Tu'immu	24	RINAP 1, N 14:6; 26:6	738
46.	^{LÚ} Dunanu (HA, 16)	40/41	^{KUR} Barḡa(l)zi, ^{KUR} Ma/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:6	745
47.	^{URU} Dūr-Illatāya (HA, 10-11)	40/41	^{KUR} Aššūr	31	Oded 1979:122	745?
48.	^{URU} Dūr-Kurigalzu (HA, 10:D3)	40/41	^{KUR} Barḡa(l)zi, ^{KUR} Ma/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:5; 39:4	745
49.	^{KUR} Dēr (HA, 11:A3)	39	^{KUR} Unqi	24	RINAP 1, N 14:3-5	738
50.	^{URU} Elinzašu (HA, 11:C-D)	38	^{URU} Elinzašu	38	RINAP 1, N 18:4	735
51.	^{URU} Ellitarbi (HA, 2:C4)	24	^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:9; 31:4	738
52.	^{URU} Elugia (HA, 3)	29	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
53.	^{URU} Eusa (HA, 3)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
54.	^{KUR} Galil (HA, 7:D4)	20	^{KUR} Aššūr	31	2 Kings, 15:29-30	738-737
55.	^{URU} Gilead (HA, 7:D4)	20	^{KUR} Aššūr	31	RINAP 1, N 42:6	733-732
56.	^{KUR} Gizin(i)kissi (HA, 12)	37	^{KUR} Aššūr	31	RINAP 1, N 41:7	744, 737
57.	^{KUR} Gukinnana (HA, 12)	37?	?	?	RINAP 1, N 17:1	737
58.	^{URU} ḡādara (HA, 8:B1)	22	?	?	Oded 1979:124	733-732?
59.	^{KUR/URU} ḡamat (HA, 8:B1)	23	ku[...] (?), ^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:10; 14:12	738
60.	^{URU} ḡar(a)bisinna (HA, 3)	29	^{URU} Tarzi (?) (HA, 1:D4)	26 (?)	RINAP 1, N 10:5; 18:1	739, 735
61.	^{URU} ḡasör (HA, 7:C5)	20	^{KUR} Aššūr	31	2 Kings, 15:29-30	734
62.	^{URU} ḡatarikka (HA, 8:B3)	24	^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:7	738
63.	^{URU} ḡatatirra (HA, 2:C4)	X	^{KUR} Unqi	x	RINAP 1, N 26:3	738

64.	URUḥāzāt/Gaza (HA, 7:C5)	20	?	?	RINAP 1, N 47: rev. 12	734
65.	URUḥīnatuna (HA, 7:C5)	20	?	?	RINAP 1, N 22:5	733
66.	URUḥīšta (HA, 3)	29	URUḥīšta	29	RINAP 1, N 18:1	735
67.	URUḥūrsagkalama (HA, 10:D4)	40/41	URUḥūrsagkalama, URUḥūzarra (HA, 2:C4)	40/41, 24	RINAP 1, N 39:16	731
68.	LÚIllilu (HA, 17:A1(?))	39(?)	KURḥatti/e (HA, 2:C4;)	21, 24	RINAP 1, N 14:5, 8	738
69.	URUḥippū (HA, 7:C4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:4	735
70.	URUḥirgillu (HA, 2:C4;)	X	KURUnqi	x	RINAP 1, N 26:3	738
71.	URUḥirmaya (HA, 3:B4)	22	?	?	Oded 1979:125	?
72.	URUY/Iaballu (HA, 10:D4)	40/41	?	?	RINAP 1, N 51:13	734-733
73.	URUY/Iaṭabi (HA, 3:B4)	23	KURUlluba	30	RINAP 1, N 13:8	738
74.	URUY/Ianōḥ (HA, 7:D4)	20	KUR Aššūr	31	2 Թագ. 15:29-30	733-732
75.	URUKala'in (HA, 10:D4)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:6	745
76.	KURKarzibra (HA, 10:D4)	40/41	?	?	RINAP 1, N 17:1	737
77.	KURKašpūna (HA, 8:A2)	21	KURUlluba	30	RINAP 1, N 13:5	738
78.	URUKadeš (HA, 7:D4)	20	KUR Aššūr	31	2 Kings, 15:29-30	738-737
79.	URUKunalia (HA, 2:C4)	24	URUKinalua – KURBābili	24, 40/41	RINAP 1, N 12:6, 11	738
80.	LÚKapiru (URUDimašqa) (HA, 8:B3)	22	?	?	RINAP 1, N 4:6; 47: obv. 6	745
81.	URUKissik (HA, 16:B3)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:5-11	745
82.	URUKulmadara (HA, 3:B3)	X	KURUnqi	x	RINAP 1, N 14:4	738
83.	URUKurušā (HA, 8:B)	22	?	?	RINAP 1, N 20:15	733
84.	KURLÚLabdūdu (HA, 11:A3)	40/41	KUR Aššūr, Que (HA, 2B4)	31, 26	RINAP 1, N 46:5; 47: obv. 14	745
85.	LÚLi'ta'u (HA, 10)	40/41	?	?	RINAP 1, N 4:6; 39:12; 47 obv. 7	745
86.	URULuqadaniša (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
87.	URULuqia (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
88.	KURLÚMādāia (HA, 12:A1)	37	?	?	RINAP 1, N 15:6; 17: 6-9; 47: obv. 32-42	738-737
89.	URUMetuna (HA, 7:C- D4-5)	20	?	?	RINAP 1, N 20:16	733
90.	URUMelūgani (HA, 10)	40/41	KURḥatti	21, 24	RINAP 1, N 13:18	738
91.	URULÚNakkabu (HA, 10)	40/41	URUšimirra	21	RINAP 1, N 14:5; 26:4	738
92.	URULÚNaqru (HA, 10)		KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua		RINAP 1, N 5:6; 46:8	745
93.	URUNergal ...((HA, 10:D4(?))	40/41	URUTu'immu	24	Oded 1979:129	738?
94.	URUNikkur (HA, 11:B2)	37	URUNikkur	37	RINAP 1, N 6:9; 7:5	745-744
95.	URUNiparia (HA, 11:12?)	37(?)	?	?	Oded 1979:129	737?
96.	URUNippur (HA, 10:E4)	40/41	KUR Aššūr	31	RINAP 1, N 39:5; 51:9	745
97.	KURNiqqu (HA, 17:A1)	39	KURNiqqu	39	RINAP 1, N 16:12; 17:5	737
98.	KURNiššāya (HA, 12:A1)	37	?	?	RINAP 1, N 41:7; 47: obv. 30	737

99.	URUNuquđina (HA, 7:C-D4-5)	23	KURUlluba	30	RINAP 1, N 13:7; 30:4	738
100	URUPaḥḥaz (HA, 10)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:7	745
101	URU/LÚPalil-andil-māti (HA, 10:D4)	X	URUTu'immu	24	RINAP 1, N 14:7; 26:6	738
102	KURParsua (HA, 11:B2)	37	KURAssūr, KURParsua	31, 37	RINAP 1, N 17:6; 41:6	737
103	LÚPuqudu (HA, 16:B2)	40/41	KURAssūr(?)	X	RINAP 1, N 39:12; 40:6; 47: obv. 13	743, 731
104	KURQin-Nippur (HA, 10)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:7	745
105	KURQirbutu (HA, 11:B3)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:6	745
106	URUQuda (HA, 3)	29	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
107	KURQ/Gutû/ê, (HA, 10)		URUŞimirra		RINAP 1, N 14:5; 8:9	744
108	KURRa'usan (HA, 12:A1)	37(?)	?	?	RINAP 1, N 47 obv. 30	744, 737
109	KURRūa (HA, 10)	40/41	?	?	RINAP 1, N 16:6; 47: obv. 32	737
110	URUSagbat (HA, 11/17?)	38/39	URUSagbat?	38/39	RINAP 1, N 35 ii 31	737
111	URUSakka (HA, 3-4)	29/30	?	?	RINAP 1, N 18:4	735
112	KURSaksukni (HA, 12:A1)	37(?)	?	?	RINAP 1, N 17:1; 47 obv. 31	737
113	LÚSangillu (HA, 2)	40/41	URUTu'immu	24	RINAP 1, N 14:7; 26	738
114	KURSaqurri (HA, 9:A-D2)	42	?	?	RINAP 1, N 42:19; 44:3; 48:24	733-732
115	URUSarrabānu (HA, 10)	40/41	?	?	RINAP 1, N 39:8; 40:13; 47 obv. 15-16	743, 731
116	URUSarragitu (Birtu ša) (HA, 10)	40/41	KURḥatti	21/24	RINAP 1, N 13:16	738
117	URUSaruna (HA, 7:D4)	20	?	?	RINAP 1, N 43 ii 5	738
118	KURSiannu (HA, 8:A1)	21	KURUlluba, KURBābili- KURSiannu	30, 40/41-21	RINAP 1, N 13:5; 14:6	738
119	KURSilhāzu (HA, 11:D2)	39	?	?	RINAP 1, N47 obv. 31	744, 737
120	URUSippar (HA, 11:D3)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:5; 47 obv. 11	745
121	KURSumurzu (HA, 11:A2)	39	KURSumurzu (?)	39 (?)	RINAP 1, N 8:4-6; 47 obv. 29, 34	744
122	URUSupurgillu (HA, 10)	40/41 (?)	KURḥatti	21/24	RINAP 1, N 13:20; 14:1	738
123	URUŞimirra (HA, 11:A2)	21	KURUlluba, KURBābili- URUŞimirra	30, 40/41 - 21	RINAP 1, N 14:6; 26:5; 35 ii 12	738
124	URUŞibu/ar (HA, 10)	40/41	?	?	RINAP 1, N 15:12; 17:8; 35 ii 28	738-737
125	KURŞ/Tikrakki (HA, 12:A1)	37 (?)	?	?	RINAP 1, N 17:8; 41:9; 47 obv. 37	737
126	KURTabāl (HA, 1:D3)	26	URUTae (HA, 18)	24	RINAP 1, N	730 - 729
127	LÚTanê (HA, 10)	40/41	KURBarḥa(l)zi, KURMa/Zamua	32, 36	RINAP 1, N 5:6	745

128	^{URU} Tarbišu (HA, 4:C5)	40/41	?	?	RINAP 1, N 47 obv. 18; 51:13	745, 731, 729
129	^{URU} Tarlugallu	39 (?)	^{URU} Tarmanazi?	40/41-24	Oded 1979:133	737(?)
130	^{URU} Tāsa (HA, 3:B2)	30	^{URU} Tāsa	30	RINAP 1, N 10:6; 18	739, 735
131	^{URU/KUR} Tenuquri	42	[...] ti-Aššūr	30	Oded 1979:133	733(?)
132	^{KUR} Tubliaš (HA, 11:C4)	29 (?)	?	?	RINAP 1, N 15:6; 16:2; 47 obv. 29, 35	738-737
133	^{URU} Ulaya (HA, 3)	29	?	?	RINAP 1, N 18:5	735
134	^{KUR} Unqi (HA, 3:B2)	24	?	?	RINAP 1, N 12:3; 43 ii 15; 49 obv. 26-27	738
135	^{KUR} Urarṭu (HA, 4:B3)	30	?	?	RINAP 1, N 35 I 23-24, 33; 47 obv. 45; 49 obv. 3-5, 12	743, 735
136	^{URU} Urimzan (HA, 17?)	39 (?)	?	?	RINAP 1, N 41:7, 47 obv. 30	744, 737
137	^{URU} Ušnû (HA, 8:A1)	21	^{KUR} Ulluba, ^{URU} Ušnû	30, 21	RINAP 1, N 13:5, 14:6	738
138	^{KUR} Ušqaqāna	37		?	RINAP 1, N 41:9, 47 obv. 32	729
139	^{URU} Zakruti (HA, 12:A2)	37	^{URU} Zakruti	37	RINAP 1, N 17:6; 47 obv. 30; 36	737
140	^{KUR} Mā/Zamua (HA, 8: A1)	36	^{KUR} Aššūr	31	RINAP 1, N 5:10	745
141	^{URU} Zitanu (HA, 2: D4)	23	^{KUR} Ulluba	30	RINAP 1, N 13:9; 31:4; 43 ii 22	738

Աղյուսակ 2.

Աշխարհագրական տեղադրություն

ԱՍՈՐԵՍԱՆ – 31								
Աշխարհագր. տեղադրություն	Հս. -արմ.	Արև-մուտք	Հվ. -արմ.	Հյուսիս	Հս.-արլ.	Արևելք	Հարավ	Հվ. – արլ.
Oded's Area	25, 26		19 – 23, 42	29, 30	30, 33	34, 36–38	40/41	35, 39 –40/41
HA	1– 2, 18	2, 3, 24–27	7–8, 13– 14	2–3, 19	4–5	11–12, 28–29	10, 33	11, 17
Տարածաշրջան, Երկրներ	Անատոլիա	Սիրիա, Eber nāri	Լեվանտ, Իսրայել, Հուդա	Հայկական լեռնաշխարհ	Ուրարտու	Հյուսիսային Զագրոս, Սարաստան	Բաբելոն	Էլամ, Բաբելոնիա

Նկար 1. Բաբելոն քաղաքի բնակչության տեղահանությունը Թիգլաթ-պալասար III-ի օրոք: Քալախ, Թիգլաթ-պալասար III, Կենտրոնական պալատ, B.M., ANE 118882 (Unger E, Die Reliefs Tiglatpileasers III. Aus Nimrud, Publikationen der Kaiserlich Museen, V, Konstantinopel, 1917, Tafel VI, Nr. 2-3).

Նկար 1a. Դրվագ նկար 1-ից, առաջին պլանում՝ բաբելացի ընտանիքը կառքով դուրս է գալիս քաղաքից:

Ռուսլան Ա. Ցականյան – գիտական հետաքրքրությունների ոլորտն ընդգրկում է Հին Առաջավոր Ասիայի ու Հայկական լեռնաշխարհի երկրների ու պետական կազմավորումների պատմության ու մշակույթի տարբեր բնագավառները: Հեղինակել է մեկ մենագրություն («Էթնոքաղաքական տեղաշարժերը Մերձավոր Արևելքում և Հայկական լեռնաշխարհում մ.թ.ա. VII-VI դդ.», Եր., 2018) և շուրջ երկու տասնյակ գիտական հոդված:

THE INTERNAL FEATURES OF THE POLICY OF MASS DEPORTATIONS AND RESETTLEMENTS IN ASSYRIA

During the reign of Tiglath-Pileser III (745-727 B.C.)

Ruslan A. Tsakanyan

Key words – Assyria, Tiglath-Pileser III, mass deportation, settlement, internal policy, Mesopotamia, Babylon, Urartu.

In this paper we discuss the application of the policy of deportations and resettlements in Assyria. This application of this policy begins in Assyria as a result of the military and political reforms of Tiglath-Pileser III (745-727B.C.). An opinion is expressed in the article that that policy was borrowed from Urartu.

What concerns the application of the policy of *nasāhu*, the author tries to bring it into line with a corresponding policy (agency) of a later period. He comes to the conclusion, that the whole responsibility for that policy was concentrated in the hands of the “**rab ummâni**” agency and was carried out through “**mušarkisu**”. In all probability the functions of “rab ummâni” were similar to those of “**hazarapati**” in Iran of Achaemenid and Armenia of Arsacid dynasty and to those of “**χλίσαρχος**” mentioned in the Greek sources.

The application of the policy of *nasāhu* in Assyria had serious political and economic motivations (one paid especially a serious attention to installing of a control on the Assyrian part on the trade roads).

One paid also serious attention to the question of resettlement of the deported population:

In the deported population the experienced warriors were divided from the rest, who were given to the king and complemented the lines of the royal guard.

One divided from the rest of the deported population a group of experienced (professional) people (in the manuscripts we have very heterogeneous information about these people among who we find high-ranking officials up to shepherds and gardeners), who were given to the stratum of pagan priests, especially they were given to the temple of God Aššur.

One part of the deported people was given to the royal court who the royal officials divided between themselves. His share in the deported population had also the environment of the royal palace which had a firm place in the land and was a kind of a balance to the Assyrian military upper class.

The last part of the deported population was given to the bigger cities (Aššur, Calah, Nineveh, Arbail).

In the course of the massive resettlements the ethnic picture of each concrete region was changed, of course, and the possibility of an uprising on the

part of those resettled became less probable, this happened, of course, in case of the presence of strong military forces. But the decay of the same military forces was, of course, to lead a catastrophic situation, the decline of Assyria.

Резюме

ВНУТРЕННИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИКИ МАССОВЫХ ДЕПОРТАЦИЙ И ПЕРЕСЕЛЕНИЙ В АССИРИИ

Во время правления Тиглатпаласара III (745–727 гг. до н. э.)

Руслан А. Цаканян

Ключевые слова – Ассирия, Тиглатпаласар III, массовые депортации, переселения, внутренняя политика, Месопотамия, Вавилон, Урарту.

В данной статье исследуется политика депортаций и переселений в Ассирии. Применение этой политики в Ассирии начинается в результате военных и политических реформ Тиглатпаласара III (745–727 гг. до н. э.). В статье выражено мнение, что эта политика была заимствована из Урарту.

Что касается применения политики **nasāḫu**, автор пытается привести ее в соответствие с политикой более позднего периода. Он приходит к выводу, что вся ответственность за эту политику была сосредоточена в руках агентства “**rab ummāni**” и осуществлялась через “**lu mušarkisu**”. По всей вероятности, функция “**rab ummāni**” была подобна функции “**hazarapati**” в Ахеменидском Иране и Аршакидской Армении и “**χλῆραρχος**” из греческих источников.

Применение политики **nasāḫu** в Ассирии имело серьезные политические и экономические мотивы (особое внимание уделялось установлению контроля на торговых путях).

Серьезное внимание уделено также вопросу переселения депортированного населения:

1. Опытные воины отделялись от депортированного населения и дополняли ряды королевской гвардии.

2. Часть депортированного населения, в основном группы опытных (профессиональных) работников (в рукописях очень разнородная информация об этих людях, среди которых мы находим от высокопоставленных чиновников до пастухов и садовников), были отданы храму Бога Ашшура.

3. Еще одна часть депортированных людей была передана королевскому двору.

4. Последняя часть депортированного населения была передана более крупным городам (Ашшур, Калах, Ниневия, Арбела/Эрбиль).

В ходе массовых переселений изменилась этническая картина каждого конкретного региона.

REFERENCES

1. **Ghazaryan R.**, Hattii Mets ark'a Mursili II-ə ev nra zamanakašrjanə, Merdzavor ev Mijin Arevelk'i erkner ev žoghovurdner, XXIX, 2014, pp. 14-39: **(in Armenian)**
2. **Kosyan A.**, Tun T'orgomay (araspel ev irakanu'nywn), Yerevan, 1998: **(in Armenian)**
3. **Tsakanyan R.**, Efnok'agak'akan tegšarzerə Merdzavor Arevelk'um ev Haykakan lernašxarhum m.t'a. VII-VI dd., Yerevan, 2018: **(in Armenian)**
4. **Tsakanyan R.**, Zangvacayin verabnakecumneri k'agak'akanutywnə Asorestanum ev Vani t'agavorutywnum (Q.a. VIII-VII dd.), Merdzavor ev Mijin Arevelk'i erkner ev žoghovurdner, XXIX, 2014, pp. 40-60: **(in Armenian)**
5. **Tsakanyan R.**, Mijinasorestanyan terutyann artak'in ev nerk'in k'agak'akanutywan voroš harceri šurj, Merdzavor ev Mijin Arevelk'i erkner ev žoghovurdner, XXXI, 2018, pp. 19-33: **(in Armenian)**